

V třetí studii podává zprávu o skupinových diskusích na téma rakouská neutralita. Pochyby vzbuzuje autorčina práce s teoretickou literaturou i příliš silné interpretace dat. O zbylých dvou textech sborníku již jen telegraficky: D. Némedi rozebírá maďarské prezidentské projevy z 90. let, G. Bindorfferová a I. Siklaki skupinové diskuse na téma euroatlantické integrace Maďarska.

Sborník budí celkově dojem narychlo odvedené práce, motivované zřejmě vnějšími okolnostmi. Najdou se v něm výborné studie i práce vzbuzující pochyby a nedůvěru. Sociologicky zaměřeného čtenáře může kniha zaujmout sympatickým hledáním souvislostí mezi geopolitickými makroprocesy a lokálními veřejnými diskurzy. Nabízí řadu podnětných informací pro čtenáře zajímavějšího se o politické dění v Evropě po skončení éry studené války.

Petr Kaderka

Světa Čmejrková, Jana Hoffmannová (eds.):
Jazyk, média, politika

Praha, Academia 2003, 260 s.

Týmu českých a slovenských autorů, převážně z oblasti (socio)lingvistiky, se podařilo shromáždit na naše poměry unikátní množství materiálu veřejných mluvených projevů a na základě tohoto materiálu provést lingvistickou analýzu politického a mediálního diskurzu. Kniha je rozdělena do sedmi kapitol, každý jazykovec zkoumá jiný typ veřejných mluvených projevů.

První kapitola autora Jiřího Krause vzbuzuje ve čtenáři velké naděje a očekávání. Obsahuje totiž úvod k teorii diskurzu a specifickou pozornost věnuje politickému diskurzu a jeho vztahu k rétorice. Jiří Kraus velmi správně zasazuje politický diskurz do kontextu obnoveného zájmu o rétoriku a teorii argumentace. Tzv. neorétorický přístup k teorii argumentace se vyznačuje dvěma okruhy zkoumání. Jednak strukturním popisem logicky korektních argumentů, jednak analý-

zou argumentace používané v běžné mluvě. Teorie argumentace spojuje pojetí argumentu, jak je chápáno v logice, s oblastí běžné komunikace, v níž nedílnou součástí argumentace je vágnost a významová ambivalence, nikoliv jednoznačnost a významová koherence. Rétorická argumentace se liší od logického zdůvodňování tím, že její sféra se nepohybuje v oblasti jistého vědění, nýbrž v hodnotových soudech, míněních nebo zájmech. Argument v politickém diskurzu není postaven čistě formálnělogicky, nýbrž obsahuje také hodnotovou, emotivní a manipulační složku. Dále Kraus ukazuje na některé rysy diskurzu, jako je intertextovost a dialogičnost textu. Každá veřejná promluva se vztahuje nebo odkazuje k jiným promluvám, textům, kontextům nebo sdělením, pomocí nichž tematizuje politické názory či problémy a navrhuje určitá řešení. Tato řešení jsou potom zdůvodňována, legitimizována, ospravedlňována. Kraus uvádí příklad důležitosti spojky „ale“ a její role v argumentační strategii. Příkladů není mnoho a jsou vybrány vhodně, takže usnadňují srozumitelnost a dotvářejí celistvost Krausova textu.

Jana Hoffmannová ve svém příspěvku o využívání humoru a zdvořilosti v konfliktních situacích v Poslanecké sněmovně PČR čtenáře seznamuje se specifickým komunikačním stylem a terminologií jednání poslanecké sněmovny, který je charakteristický vysokou formálností a institucionální řízeností a složitostí, což způsobuje řadu komplikací a konfliktních situací. Podle autorky působí humor a zdvořilost jako harmonizační prvky, které konflikt změkčují a vedou k jeho překonání. Autorka správně popisuje jak pozitivní, tak negativní komunikační efekt humoru v poslanecké sněmovně. Pozitivní efekt má humor především v situacích, kdy je potřebné odlehčit dlouhá jednání a překonat jejich byrokratický ráz. Negativně působí humor ve chvílích, kdy se poslanci navzájem zesměšňují, a naopak tím konflikt ještě více zosťrují.

Problematictější však působí závěrečné hodnocení autorky, ospravedlňující ironický

ráz humoru přetlakem, přirozenou potřebou uvolnění se, která je lepší než fyzické násilí a vulgárnost. Autorka se tedy domnívá, že humor v politice má především iracionální povahu. Tento její závěr nesdílím a naopak se domnívám, že humor v politice může být čistě racionálním kalkulem a patří k cíleným a záměrným nástrojům politického boje, který slouží k zesměšnění protivníka a k vlastnímu zviditelnění.

Světla Čmejrková a Olga Müllerová se ve svých textech věnují mediálnímu rozhovoru jako žánru veřejného projevu. Čmejrková v analýze televizních debat přibližuje model komunikace mezi jednotlivými aktéry následovně: mezi moderátorem a oběma hosty (politiky) probíhá přímý dialog, nepřímý je však do této debaty zapojen i televizní divák, na nějž se mnohdy jak moderátor, tak diskutující hosté odvolávají. Struktura takové debaty je velmi bohatá a každý účastník ve studiu se často odvolává na tři odlišné aktéry: na moderátora, druhého hosta a na diváka. Úroveň takové debaty však nezáleží pouze na politicích, nýbrž také na moderátorovi. Obě konstatují, že v devadesátých letech prošel mediální rozhovor díky demokratizaci médií a politiky velkou proměnou. Rozhovory s politiky v médiích se staly daleko autentičtějšími, do mediální komunikace pronikl jazyk každodenní komunikace a mediální diskurz začal nabývat rysy konverzace. Čmejrková částečně navazuje na Krause, když tvrdí, že televizní debaty se stávají dobrým zdrojem rozvíjení teorie argumentace s využitím postupů konverzační analýzy. Obě autorky se shodují v tvrzení, že moderátorův komunikační styl a způsob kladení otázek na jedné straně předurčuje celkový obraz mediálního dialogu, na straně druhé umožňuje posuzovat relevanci odpovědí politiků. Málo se však již v analýze hovoří o tom, co mediální vědci považují za neméně důležité, a sice, že autentičnost mediálních rozhovorů může být pouze zdánlivá, jelikož politici již věnují více pozornosti mediální prezentaci a způsobům, jak odpovídat na otázky novinářů, a v mediálním prostoru se objevuje nový typ automa-

tizace a stereotypizace mediálního diskurzu. Čmejrková pouze suše konstatuje, že „politici poskytují přímé odpovědi méně ochotně než jiní diskutující“ (s. 91), nedovíme se však ani náznakem, proč tomu tak je.

Následující příspěvek od Ivany Bozděchové je věnován jazykové úrovni současných televizních debat a nápadně se liší od ostatních příspěvků tím, že si „nehraje“ na analýzu mediálního diskurzu, ale přidržuje se toho, v čem je autorka doma, tedy analýzy jazykové úrovně z hlediska morfoloického, syntaktického a lexikálního. Jako sociolog nejsem příliš kompetentní se vyjadřovat k jejímu textu, jelikož je vysoce odborný, co se týče jazykové analýzy, oceňuji však především serióznost příspěvku. Na druhé straně velké množství odborných jazykových pojmů činí text na některých místech takřka nesrozumitelný pro čtenáře, kteří neoplyvají velkými teoretickými znalostmi jazyka. Přesto je text velmi podnětný, jelikož uvádí příklady nejruznějších lexikálních výrazů, jako jsou oslovování, pojmenování osob, vyjadřování postojů a hodnocení, professionalism, klišé, idiomy, cizí slova apod. I zde se však čtenář na některých místech ztrácí v houštině příkladů a ukázek.

Poslední dva texty pocházejí z per slovenských autorů a oba přibližují charakteristiky a techniky slovenské politické komunikace. V těchto textech se odráží odlišné podmínky mediální a politické atmosféry na Slovensku na konci devadesátých let, které se vyznačovaly daleko silnějším normativním apelem na nezávislost médií a demokratizaci politiky. Slovensko bylo v druhé polovině devadesátých let mediálně i politicky silně polarizované ve vztahu k vládám Vladimíra Mečiara, což se projevilo i v mediálním boji mezi „vládní“ Slovenskou televizí a „opoziční“ televizí Markízou. Tato atmosféra ovlivnila i předvolební boj v roce 1998, jemuž se věnuje ve svém příspěvku Vladimír Patráš. Autor si jako zdroj analýzy vybral Slovenský rozhlas, který byl v té době relativně nejméně zasažen onou politickou i mediální polarizací. Patráš se zabývá hlavně přesvědčováním v politic-

kém diskurzu, doprovázeném expresivní a emocionální rovinou, která na jedné straně zvyšuje spontaneitu a expresivitu a na straně druhé způsobuje nedorozumění, nárůst komunikačních bariér a může znamenat osobní neúspěch mluvčího. Televizní obrazovka se stává hlavním prostředkem „humanizace“ politika. Formování veřejného mínění jako výsledek politického vlivu a přesvědčování je možné přirovnat k reklamě. Nejlépe je to vidět těsně před volbami, kdy předvolební kampaň a spoty v masmédiích vykazují stejné rysy jako reklamní kampaň nebo reklamní spoty v masmédiích: útočí na lidskou individualitu a jsou schopné ovlivnit procesy lidského uvažování, rozhodování a jednání. Naštěstí oba autoři se na několika místech rovněž dopustili velké míry naivity. Patráš například předpokládá, že kvalita předvolebního spotu determinuje výsledek ve volbách, což považuje za „logický teoretický předpoklad“ (s. 202). Odalošovy výroky jdou ve své naivitě ještě dále. Politické dohody podle něj vedou ke spokojenému životu a na jiném místě uvádí, že budoucnost politické komunikace souvisí s budoucností slovenského národa. Tyto a podobné výroky svědčí o nekompetentnosti autorů hodnotit sociologické důsledky veřejných mluvených projevů.

Tím se dostávám k celkovému hodnocení publikace. Shromáždění velkého množství audio- a videonahrávek parlamentních debat, televizních debat a moderovaných rozhovorů a předvolebních spotů a jeho systematické a odborné zpracování si samo o sobě zasluhuje ocenění a patří k největším přínosům. Tyto materiály se však paradoxně obracejí proti jejich sběratelům, jelikož působí často samoúčelně a chybí jim analytická a interpretační hloubka. Jak uvádějí v předmluvě editorky, výzkum byl postaven na široké teoretické a metodologické základně. Bohužel v jednotlivých textech, až na výjimku úvodního textu Jiřího Krause, který obsahuje velmi hutnou teoretickou kapitulu o diskurzu a opírá se o bohatý odkazový materiál, si ostatní autoři s teoreticko-metodologickými interpretacemi již tolik práce nedali a často sklouzá-

vají do silně deskriptivní roviny, ve které popisují jednotlivé stylistické a jazykové rysy veřejných mluvených projevů. Také jejich odkazový repertoár je mnohem skromnější než v případě textu Jiřího Krause. Ve skutečnosti tak čtenář často nabývá dojmu, že jednotlivé ukázky, transkripty rozhovorů a projevů jsou důležitější než jejich interpretace.

Krausova kapitola svou odborností bohužel vysoce převyšuje ostatní texty. Ačkoliv chápou záměr editorek na úvod seznámit čtenáře s teorií diskurzu, neznamená to, že další texty již budou teorii téměř úplně opomíjet a absenci teorie nahradí o to větším množstvím ukázek veřejných projevů. Všechny příspěvky v podstatě opomíjejí sociální kontext politického diskurzu vyplývající z ambivalentní pozice politiků, kteří se na jedné straně snaží v mediálních diskusích a promluvách naklonit si občana, na druhé straně chrání své vlastní zájmy, jež vyplývají z výhod jejich postavení. Většina autorů sice naznačuje, že specifičnost politického diskurzu spočívá v orientaci na občana jako diváka, posluchače, čtenáře, nedočkáme se však hlubší analýzy příkladů politické manipulace, ačkoliv Kraus ji v prvním příspěvku považuje za nedílnou součást rétoriky politiků. Politická manipulace se projevuje především ve zneužívání občanů jako adresátů promluv za účelem osočení politického protivníka a vytváření obrazu nepřítelů, který nesouhlasí s „našimi“ politickými názory. Autoři se vůbec nezaobírají aspektem moci a ideologie, které jsou obsaženy v politické manipulaci.

Místy je kniha pro běžného čtenáře nepřístupná, jelikož obsahuje množství cizích slov z oblasti lingvistiky, což se týká především příspěvku Ivany Bozděchové o jazykové úrovni současných televizních debat. Na některých místech působí užívání cizích slov opravdu komicky, jelikož vyloženě kontrastuje s mnohdy banálním obsahem výkladu a obrací se proti autorům, kteří na jedné straně často kritizují frekventované bezobsažné a zautomatizované používání cizích slov ve veřejných mluvených projevech, na druhé straně sami se dopouštějí stejného prohřešku.

Základní problém této publikace však vidím v tom, že její autoři sice popisují komunikační a rétorický styl politiků, provádějí tedy strukturní analýzu jazykových rovin, v žádném případě však nepostihují mediální a politický diskurz, jelikož v textech naprosto absentuje sociologická, případně politologická interpretace a explanace těchto jazykových projevů. Mé výhrady neútočí na samotné autory jako jazykovědce, ale na nenaplněná očekávání, která jsou na začátku navozena, co se týče teoretických a metodologických východisek souvisejících s teorií diskurzu. Ačkoliv se v celé publikaci píše o politickém diskurzu, jedná se především o lingvistickou analýzu politické rétoriky. V této deskriptivní rovině jde o unikátní projekt, který splnil svůj cíl, a asi až časem, s určitým historickým odstupem a reflexivním přístupem, oceníme jeho hodnotu. V rovině interpretační však tento projekt svůj cíl určitě nesplnil.

David Kostlán

John E. Richardson: (Mis)Representing Islam. The Racism and Rhetoric of British Broadsheet Newspapers

Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins Publishing Company 2004, 262 s.

Média nám hrozí závojem. Zobrazují islám v mantinelech vžitých stereotypů, konflikt civilizací se zdá být nevyhnutelný a zákonitý. Podle nich vinu neneseme „my“, ale „oni“, tj. muslimové. Kniha Johna E. Richardsons (*(Mis)Representing Islam* se zaměřila na deinterpretaci „islámu“ v britských médiích. Pokouší se v ní odhalit diskurzní mechanismy a strategie, které média (v tomto případě tzv. seriózní noviny) užívají k transformaci složitých událostí, souvisejících s islámem, do zpráv a strukturních celků mediálního zpravodajství.

Richardson je k výběru tématu inspirovan akademickými studii o rasismu, xenofobii a antisemitismu, které prokazují diskriminaci a znevýhodnění minoritních sku-

pin v diskurzu a jejich reprezentaci jako skupin podřízených a druhořadých, konkrétně především studii Teuna A. van Dijka, Lusy Martín-Roja a Ruth Wodakové, tedy představitelů kritické analýzy diskurzu. Prokazatelný nárůst rasismu v diskurzu koreluje i se sociální praxí v Británii, ať už jde o rasistické postoje nebo rasistické činy, jak prokázaly studie britské organizace Runnymede Trust.

V úvodu práce Richardson zkoumá předpoklady reprezentace islámu v britských médiích. Hlásí se ke kritice tzv. orientalismu, zformulovanou původem palestinským myslitelem Edwardem Saidem, jenž popsal rozdělení světa na Východ, separovaný, odlišný, konzervativní, archaický nebo dokonce barbarický, smyslový a pasivní, tíhnoucí k despotii, dalek pokroku (s. 5), a nadřazený svět Západu, který vyniká v nadprodukcí nejen zboží, ale i idejí, což užívá k získání mocenské hegemonie (o Saidovi viz J. Šmejkalová. 2004. „Edward Said (1. 11. 1935–25. 9. 2003).“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (1–2): 217–218.). Saidovy práce uvádí do kontrastu s více známými (protože medializovanými) texty B. Lewise nebo S. Huntingtona, reprezentujícími neorientalismu a západní hegemonii, nebo snahu o ni.

Francouzský sémiotik Roland Barthes příběhům, jaké nabízejí Richardsonem kritizované práce, říká mytologie: společnosti si pomocí řetězců myšlenkových konceptů objasňují především takové části reality, které dostatečně neznají. Nabídky promyšleného přístupu ovšem Richardson nevyužívá.

Metodologie kritické analýzy diskurzu, jak ji praktikují T. van Dijk, N. Fairclough, R. Fowler, G. Philo a jiní, je v práci deklarována, ale dominantním nástrojem zůstává autorovi strategie rozdělení a odmítnutí a především van Dijkův tzv. ideologický čtverec. Pro tento koncept byl van Dijkovi inspirací Greimasův čtverec sémiotický, využívaný k popisu mytologických/narativních struktur. Van Dijk svým konceptem, který je výrazným zjednodušením Greimasova čtverce, vysvětluje ideologickou strategii založenou na konstrukci „vnější“ skupiny („oni“), tolik